

ВІДГУК

офіційного опонента на рукопис дисертації Ігоря Романовича Береста «Профспілковий рух у Східній Галичині в 1817–1918 роках», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Не секрет, що в останнє двадцятиліття в Україні різко зменшилася кількість профспілкових структур та їх членів, а, отже, їх симпатиків. Водночас з'явилося десятки тисяч приватних підприємств, де не діють профспілкові осередки, бо це не вигідно їхнім власникам і засновникам. Як це не парадоксально, але все це ще більше актуалізує реанімацію традиційних «старих» і творення нових незалежних профспілок, які мають займатися не лише кабінетною звітністю, але й реальним соціальним захистом працюючих як у сфері послуг, так і ІТ-сфері – модернізувати індивідуальні трудові угоди, колективні договори між трудовим колективом і дирекцією (власниками підприємств та установ), надавати допомогу комісіям щодо вирішення трудових спорів тощо.

У зв'язку з цим ще раз підкреслимо, що проблема соціального захисту була актуальною і в ХІХ, і в ХХІ століттях. Відтак опонована робота львівського вченого Ігоря Береста має і наукове, і суспільно-практичне значення, бо дозволяє узагальнити досвід попередніх поколінь – робітників і роботодавців, різних фахових і національних профспілок, а, отже, виробити дорожню карту для працюючих, захисту їхніх прав, безпечної праці та змістовного відпочинку.

Вдалим, на нашу думку, є історіографічний огляд дисертації, який побудований не за часовими (національно-державницькими) періодами, а за проблемами дослідження, що є історіографічним трендом часу і традицією західних історіописань, зокрема й щодо «довгого» ХІХ ст. При цьому докторант не уникає узагальнюючих і спеціальних праць, які дозволяють рельєфніше досягнути міждисциплінарну проблему у світлі ширших політичних,

соціальних і культурних контекстів. Важливо і те, що автор добре знає і критично аналізує праці як українських, так і іноземних авторів, насамперед польських.

Репрезентативною є джерельна база дисертаційної праці, яка включає різновидові (за походженням) опубліковані та неопубліковані документи. Втім, хотілося, щоби докторант їх чіткіше згрупував за видовими ознаками (с. 44). Автор сповна використав документи органів влади і управління різних громадських і профспілкових організацій, студентських товариств, аналізує їхні статuti, правила, розпорядження, переписку, фінансові документи, звіти про курси, семінари, виставки, вечірки. Детально проаналізовано кореспонденцію та статті із суспільно-політичних та профспілкових видань, зокрема українською, польською та німецькою мовами. Однак можна було би більше залучити до аналізу епістолярій і спогади учасників та очевидців суспільно-політичних подій.

Важливо і те, що у своїй роботі докторант використав не лише традиційні, але й нові методи узагальнення, як-от соціологічний метод, контент-аналіз, які дозволили йому всебічно і системно проаналізувати складний і суперечливий історичний контент, насамперед популярну на той час пресу різного призначення і походження.

У праці на великому документальному матеріалі показано особливості соціально-економічних процесів і суспільно-політичного життя в регіоні, які стимулювали появу перших профспілок на початку XIX, а не початку XX ст., після російської революції 1905–1907 рр., як полюбляла про це писати радянська історіографія.

Цілком логічно, що автор виводить організації самозахисту із спілок підмайстрів, кас взаємодопомоги, які власне й передували професійним об'єднанням. Водночас докторант намагається відтворити і проаналізувати змістово-організаційну еволюцію галицьких профспілок, які з часом почали надавати працюючим не лише матеріальну допомогу, але й виявляти солідарність у проведенні економічних страйків, окремих заходів суспільно-

політичного і просвітницького характеру, захищаючи членів організації і піднімаючи власний суспільний імідж.

У дисертації чи не вперше виявлено, систематизовано і охарактеризовано законодавчу базу творення перших кас і товариств взаємодопомоги, загалом розвитку профспілкового руху в окремих регіонах Австрії, а згодом і Австро-Угорщини.

Досліджено і такий суспільний феномен як молодіжні професійні спілки (зокрема ремісників і торговців).

Логічно, що докторант додав штрихів до поліетнічного портрету Східної Галичини, показавши творення і діяльність не лише українських, але й польських і єврейських профспілок. Аналіз процесу є добре персоніфікованим.

Не оминув науковець і розгляду такого складного питання – як так сталося і чому перші профспілки були створені дещо пізніше у селянському середовищі, яке постійно страждало не лише від визиску дідичів, але й повеней, суховіїв, пожеж. Водночас автор наводить вдалі аргументи про те, чому профспілки так швидко прижилися у друкарському середовищі Львова, яке було доволі освіченим, але, як правило, поліетнічним (і часто національно індіферентним), і страждало від складних умов праці (відпарів цинку та свинцю, води, клею та ін.).

Приємно і те, що в роботі немає огульної критики владної політики Австрії, а згодом Австро-Угорської монархії, які, на нашу думку, несли в регіони європейський управлінський досвід, певні стандарти ведення господарства, новації в освіті та церковно-релігійній сфері.

Археографічний матеріал опонованої дисертації є цікавим і для дослідників політичної історії. Зокрема Ігор Берест чимало уваги приділяє ліворадикальним силам національно-визвольного руху – УСДП, яка намагалася, інколи безуспішно, взяти контроль над профспілковим рухом краю, особливо в ході різних виборчих кампаній (с. 322–325). Показано також статус та потуги опонентів і конкурентів – польських соціал-демократів (ППСД), які фактично

працювали на одному електоральному полі – серед зубожілого населення міст і містечок.

Як відомо, в Україні неналежна увага приділяється історико-економічним студіям, які започаткували в регіоні Григорій Ковальчак і Степан Злупко, а нині їхню справу на локальному матеріалі продовжує професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Володимир Клапчук. Приємно, що чималий конкретно-історичний матеріал щодо вивчення господарського і демографічного потенціалу Галичини містить докторська праця Ігоря Береста, яка дозволяє йому та іншим авторам рельєфніше реконструювати стан будівельної індустрії і будівельного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., розвиток залізничного господарства, гірничо-видобувної та харчової промисловості від маленьких містечок до великих міст – Львова, Перемишля, Станиславова чи Дрогобича, розвиток металообробки (на той час у міському господарстві практично все – від каналізаційних люків, труб, замків вироблялося на місцях). Особливо добре виписано життєдіяльність, проблеми виробничого і соціального характеру в колективах друкарів. Як відомо, тогочасні друкарні як продуценти засобів комунікації, просвітництва ставали власністю не лише окремих підприємців, але й громадських організацій, науково-освітніх і церковно-релігійних структур. У роботі є також малознані матеріали про соціальний статус і профспілковий захист домашньої служби (прислуги), про яку в Україні немає жодних наукових узагальнень.

У роботі зібрано унікальний емпіричний матеріал про торговців і приватних службовців, які теж дуже рідко потрапляють у поле зору науковців. Оригінальними є матеріали про соціальний статус і проблеми освітян, більшість з яких, будучи держслужбовцями, уникали партійно-політичного життя.

У роботі є також цікаві сюжети про вплив профспілок на розвиток міської інфраструктури: будівництво об'єктів соціального призначення (бурс для молоді та ін.), розвиток мережі водопостачання та водовідведення, будівництво лазень і шпиталів. Актуалізовано й гендерну проблему, спроби її вирішення,

зокрема через профспілкові осередки. Виокремлено роль меценатів та меценатства щодо вирішення соціальних проблем зuboжілого населення. Показано вплив профспілок на проведення пенсійної реформи, пенсійне забезпечення працюючих. Цінні зауваги зроблено щодо діяльності медичних кас, які ставали прообразом майбутньої страхової медицини.

Дозвольте насамкінець висловити зауваги та пропозиції щодо рукопису праці, подальшої розробки теми. Вважаємо, що більше уваги автор мав би приділити порівняльним характеристикам і аналогіям, наприклад, з подіями, процесами та організаціями в інших регіонах монархії Габсбургів та імперії Романових. Видається, що в Росії, наприклад у Волинській губернії, етносоціальні процеси розвивалися схоже: спершу були станові і професійні позанаціональні профспілкові структури і лише через декілька десятиліть почали творитися національні профспілкові осередки.

Докторант чимало уваги приділив Львову як провідному центру книгодрукування у Галичині в кінці XVIII ст., натомість у тіні залишився Перемишль, який у першій третині XIX ст. став головним центром друку українських книг; там мешкало й немало друкарів різних національностей.

У наукових текстах не варто вживати означення «мадяри» до угорців (с. 111). Не бажаним є терміни «вітчизняна» історія, «вітчизняна» історіографія, які є дуже модними у сусідній Росії, де дуже часто, зокрема у шкільних підручниках і університетських посібниках, історія Московщини/Росії окреслюється і трактується як історія нашої Вітчизни, вітчизняна історія. Цим терміном російські ідеологи намагаються подовжити «свою» історію, розчинивши в ній історії сусідніх і не завжди «братніх» і «молодших» народів, етносів.

Основні тези, положення і висновки докторської дисертації сповна апробовані у монографії, наукових статтях у спеціалізованих виданнях України та Польщі, виступах на всеукраїнських та міжнародних конференціях. Чималу інформаційну цінність, окрім бібліографії (586 позицій) становлять додатки з узагальненими статистичними матеріалами, що можуть стати у нагоді не лише

для науковців, але й політиків та управлінців, які вирішують соціальні проблеми сьогодення.

Матеріали дисертації можуть бути використані при написанні узагальнюючих та спеціальних праць з новітньої історії України, Польщі та Австрії.

Вважаємо, що дисертація «Профспілковий рух у Східній Галичині в 1817–1918 роках» є завершеною самостійною науковою працею з новітньої історії України, яка виконана на належному фаховому рівні, відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, а її Ігор Романович Берест заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

М. Р. Литвин,
офіційний опонент,
завідувач Центру дослідження
українсько-польських відносин
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
доктор історичних наук, професор

12 червня 2019 р.

